

Paweł Szklarczyk

(Uniwersytet Wrocławski)

ORCID: 0000-0002-5305-2053

Potomek króla Salomona na tronie oraz japońskie inspiracje: Konstytucja Cesarstwa Etiopii z 1931 r.

Constitution of the Empire of Ethiopian of 1931: King Solomon's descendant on the throne and Japanese inspirations

ABSTRACT

The first modern Ethiopian constitution was promulgated in 1931. It established a constitutional monarchy, however it retained a strong position of the monarch. The analysis of the structure and content of the Ethiopian constitution clearly indicates that it is a case of reception of the Meiji Constitution (1889). This article aims to present an outline of the regulations contained in the Constitution of the Empire of Ethiopia by showing its most visible similarities to the Meiji Constitution.

Keywords: constitution, emperor, Ethiopia, Japan, Haile Selassie, Meiji.

1. Wprowadzenie.

Haile Sellasje I wkrótce po objęciu tronu promulgował Konstytucję Cesarstwa Etiopii. Wolę monarchy (cel wprowadzenia regulacji) ujawniają w szczególności dekret promulgujący konstytucję oraz przemówienie monarchy¹.

Przyczynę, dla której legislatorzy przyjęli wzorce japońskie² (a zatem pośrednio również i niemieckie, pruskie³) zdaniem Autora stanowi fakt, iż Japonia była wówczas uważana za jedyne nieeuropejskie mocarstwo. Kraj ten dokonał wielkiego skoku cywilizacyjnego

¹ Konstytucja Cesarstwa Etiopii z dnia 16 lipca 1931 r. (dalej: Konstytucja Etiopii); Autor z tekstem konstytucji zapoznał się dzięki pracy W.M. Steen, *The Ethiopian Constitution*, Waszyngton 1936.

² Zob. M. Kebede, *Japan and Ethiopia: An Appraisal of Similarities and Divergent Courses*, Philosophy Faculty Publications, 12/1997, s. 641; zob. także B. Zewde, *A History of Modern Ethiopia: 1855-1991*, Oxford 2001, s. 110.

³ Zob. J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Wrocław 1984, s. 368-371.

w II połowie XIX stulecia, dokonując okcydentalizacji, modernizacji i industrializacji. Japonia pozostawała monarchią konstytucyjną z cesarzem jako suwerenem (głową państwa o *de iure* silnej pozycji ustrojowej)⁴. Stąd też kraj ten w pewnym zakresie mógł stanowić wzór do naśladowania dla Etiopii aspirującej do grona państw cywilizowanych i nowoczesnych. Cesarz, jak również pewna część elit widziała konieczność defeudalizacji i modernizacji państwa, a także zwiększenia dostępu do edukacji. Etiopskie elity, jakkolwiek zapewne nie posiadały dogłębnej wiedzy o Japonii (ani nie znały niuansów ówczesnej japońskiej polityki), podziwiała fakt, iż kraj ten (mimo burzliwych wydarzeń XIX wieku) zachował swoją suwerenność i skutecznie się zmodernizował (wykorzystując koncepcję tzw. dyktatury dla rozwoju). Dostrzegali zatem pewną paralelę pomiędzy sytuacją Japonii w II połowie XIX w. a współczesną im pozycją Etiopii⁵; pragnęli powtórzyć modernizatorski sukces Japonii⁶. Dodać należy, iż w Etiopii również dość aktywnie działał ruch promujący kulturę japońską⁷.

Porównując genezę aktów prawnych zaznaczyć należy, że o ile w przypadku japońskim celem wprowadzenia Konstytucji Meiji było wykazanie faktu, iż Japonia po ponad dwustu latach samoizolacji⁸ oraz restauracji władzy cesarskiej w 1868 r.⁹ skutecznie się zmodernizowała odrzucając „*niecywilizowane obyczaje przeszłości*”¹⁰ (wola renegocjacji tzw. traktatów nierównoprawnych), a także usankcjonowanie i utrwalenie politycznego *status quo* w państwie (utrzymanie rządów oligarchii, zapobieżenie „nadmiernej” demokratyzacji¹¹),

⁴ Art. 4 Konstytucji Wielkiego Cesarstwa Japonii (jap. *Dainippon Teikoku Kenpō*) z dnia 11 lutego 1889 r. (dalej: Konstytucji Meiji). Zob. *ibid.*; por. E. Pałasz-Rutkowska, „Wyjątkowa” pozycja monarchy Japonii nakreślona przez konstytucję Meiji – studium porównawcze, „Japonica” 1994, t. II nr 1, s. 29-38.

⁵ S.A. Adejumobi, *The History of Ethiopia*, Londyn 2007, s. 54-56.

⁶ Wskazać należy, że w roku 1931 (choć symptomy pojawiły się znacznie prędzej, a zagrożenia były raczej znane) system konstytucyjny Meiji zaczął się załamywać. Przykładami mogą być w szczególności incydent Mukdeński (1931) czy zamordowanie urzędującego premiera Inukaia T. (1932 r.). Choć Cesarz Shōwa (Hirohito) pozostawał nadal formalnie suwerenem, w państwie zaczął wykształcać się nowy ośrodek władzy (obok Cesarza i Rządu [mającego poparcie parlamentu]) – siły zbrojne. Zob. szerz. J. Polit, *Hirohito. Tajemnica cesarza Shōwa*, Kraków 2019, s. 222 i n.

⁷ Zob. szerz. J. Calvitt Clarke III, *Seeking a model for modernization: Ethiopia's japanizers, Paper presented to the annual meeting of the Florida Conference of Historians, Selected Annual Proceedings of the Florida Conference of Historians*, 9 (Feb. 2002), s. 83-97.

⁸ Od 1638 do 1854 r. Japonia prowadziła politykę samoizolacji (jap. *sakoku*, pol. zamknięty kraj). Kraj (za wyjątkiem holenderskiej faktorii na wysepce Dejima w Nagasaki) nie prowadził wymiany handlowej z Zachodem. Zob. szerz. J. Tubielewicz, *op. cit.*, s. 282 i n.

⁹ Wielkie Rozporządzenie o Przywróceniu Władzy Cesarskiej (jap. *Ōsei fukko daigorei*) z dnia 3 stycznia 1868 r.

¹⁰ Art. 4 Przysięgi Cesarskiej w Pięciu Artykułach (jap. *Gokajō no goseimon*) z dnia 6 kwietnia 1868 r.

¹¹ Właśnie niniejsza kwestia stanowiła przyczynę recepcji pruskiego porządku konstytucyjnego w miejsce porządku brytyjskiego. Będąc wówczas przy władzy grupa (tzw. oligarchia Meiji) pragnęła zachowania swojej władzy, przez co w 1881 r. podjęto decyzję polityczną iż przyszła konstytucja będzie oparta na konstytucji pruskiej. Przyjęte rozwiązania ustrojowe zawierały szereg raczej niechętnych ukłonnów w stronę idei liberalnych i demokratycznych (próba ugłaskania opozycji – *jiyu minken undo*, pol. Ruchu na rzecz wolności i praw obywatelskich), lecz szereg istotnych prerogatyw, uprawnień i kompetencji znajdował się w ręku cesarza i (*de iure*) podległego mu rządu. Odrzucono model brytyjski z funkcjonującą w nim zasadami suwerenności

tak w przypadku Etiopii celem była modernizacja systemu rządów (zapewnienie porządku sukcesji a także unormowanie pozycji ustrojowej cesarza) oraz defeudalizacja (która w istocie miała na celu nie tylko wprowadzenie zasady równości wobec prawa oraz jednolitości państwa i prawa, ale pośrednio także wzmocnienie pozycji monarchy), a nawet stopniowa demokratyzacja systemu sprawowania władzy publicznej. O tym ostatnim świadczy w szczególności treść rozporządzenia wprowadzającego Konstytucję Etiopii oraz fakt iż Konstytucja przewidywała instytucję parlamentu¹², którego izba niższa w perspektywie czasowej uzyskać miała legitymację demokratyczną¹³. Zaznaczyć należy, iż Etiopia do wejścia w życie rzeszonej konstytucji była monarchią absolutną¹⁴. Konstytucja w swej treści eksponowała owe absolutystyczne tradycje, sankcjonując je i nawet umacniając (z zastrzeżeniem ukonstytuowania organów kolegialnych w postaci Izb Obradujących [dalej: Parlamentu], spośród których izba niższa pochodzić miała w przyszłości z wyborów).

2. Podobieństwa i różnice pomiędzy Konstytucją Cesarstwa Etiopii a Konstytucją Meiji.

Konstytucja Cesarstwa Etiopii przypomina Konstytucję Meiji zarówno strukturą wewnętrzną aktu (systematyka), przyjętymi rozwiązaniami ustrojowymi, a nawet literalnym brzmieniem przepisów. Konstytucja etiopska składała się z 55 artykułów pogrupowanych w siedmiu rozdziałach¹⁵. Rozdział I Konstytucji Etiopii (Cesarstwo Etiopii oraz następstwo Tronu; art. 1-5) odpowiadał co do zasady art. 1-3 Konstytucji Meiji.

Art. 1 konstytucji etiopskiej stanowił o władzy zwierzchniej cesarza nad terytorium państwowym oraz iż wszyscy mieszkańcy Etiopii, poddani cesarstwa składają się na Cesarstwo Etiopii¹⁶. Przepis niniejszy wyraźnie nawiązuje do art. 1 Konstytucji Meiji, który stanowił, iż „*Wielkim Cesarstwem Japonii rządzi*¹⁷ *Cesarz (...)*” (oraz art. 1 Konstytucji Królestwa Prus

parlamentu oraz *rule of law* (przyjmując niemiecką koncepcję *Rechtstaat*). Zob. J. Pittau, *Inoue Kowashi, 1843-1895 and the formation of modern Japan*, Joseph Pittau, S.J., „*Monumenta Nipponica*”, t. 20, nr 3-4, s. 260-261.

¹² Art. 30 i n. Konstytucji Etiopii.

¹³ Art. 32 Konstytucji Etiopii.

¹⁴ S.A. Adejumobi, *op. cit.*, s. 62, 71

¹⁵ Konstytucja Etiopii.

¹⁶ Art. 1 Konstytucji Etiopii.

¹⁷ Alternatywnie: „*panuje i rządzi*” (tak przetłumaczył na j. angielski Itō M.); sformułowanie to stanowi o odrzuceniu przyjętej w brytyjskim systemie prawnym zasady „*rex regnat sed non gubernat*” (monarchia parlamentarna). Por. H. Itō, *Commentaries on the Constitution of Empire of Japan*, Tokio 1906, s. 2.

z 1850 r.)¹⁸. Art. 2 konstytucji etiopskiej nie znajduje swojego bezpośredniego odpowiednika w Konstytucji Meiji. Stanowił on o zasadzie jedności i jednolitości państwa, narodu (równość formalna poddanych¹⁹) i prawa etiopskiego²⁰. Wskazać jednak należy, iż zasady te były uwzględnione (przynajmniej na gruncie formalnym) w porządku prawnym Wielkiego Cesarstwa Japonii²¹.

Swoistością cechuje się art. 3 konstytucji etiopskiej, który stanowi, iż godność cesarska przysługuje jego wysokości Haile Sellasje I, następcy Króla Sahle Sellasje, którego linia dynastyczna nieprzerwanie biegnie od dynastii założonej przez Menelika I, syna Salomona, króla Jerozolimy (Izraela) oraz królowej Etiopii znanej jako królowa Saby²². Autor wskazuje, iż przepis niniejszy stanowi właściwie amalgamat idei stojących u podłoża art. 1 oraz art. 3 Konstytucji Meiji (oraz zawartych w arendze tejże). Cesarz Japonii był bowiem (zgodnie z oficjalną narracją Domu Cesarskiego oraz mitologią japońską) potomkiem założyciela Cesarstwa i Domu Cesarskiego (Cesarza Jimmu, postaci legendarnej), i pochodził z „*nigdy nieprzerwanej*” (dosł. „*nieprzerwanej od dziesięciu tysięcy pokoleń*”) linii dynastycznej²³, a ponadto był „*boski i nietykalny*”²⁴. Protoplastą rodu cesarskiego miała być sama Amaterasu Ōmikami (bogini słońca). Tym samym obaj monarchowie szczycili się w promulgowanych przez siebie konstytucjach swymi starożytnymi rodowodami, argumentując swą legitymację tak sankcją boską, jak i *argumentum ad antiquitatem*. Nadmienić jednak należy, że zawarta w Konstytucji Meiji teza o „*nigdy nieprzerwanej linii dynastycznej*” była w istocie kłamstwem historycznym, a sam fakt historyczności cesarza Jimmu budzi poważne wątpliwości historyków²⁵. Autor w tym miejscu zastrzega, iż nie badał rodowodu Haile Sellasje.

¹⁸ Zob. art. 1 Konstytucji Etiopii, por. art. 1 Konstytucji Meiji, por. także art. 1 konstytucji Królestwa Prus z dnia 31 stycznia 1850 r.

¹⁹ W.M. Steen, *op. cit.*, s. 19.

²⁰ Art. 2 Konstytucji Cesarstwa Etiopii.

²¹ Podstawę tezy o formalnej równości poddanych japońskich znaleźć można w art. 19 Konstytucji Meiji. Zasadę jednolitości państwa można wywodzić z art. 1 Konstytucji Meiji oraz regulacji prawa administracyjnego.

²² Art. 3 Konstytucji Etiopii, por. 1 Krl 10,1-13; 2 Krn 9,1-12.

²³ Art. 1 Konstytucji Meiji.

²⁴ Art. 3 Konstytucji Meiji. Jap. *shinsei* zapisuje się znakami *shin* (alternatywnie czyt. *kami*) – bóstwo oraz *się* – świętość. Słowo to można przetłumaczyć jako „boski” lub „uświęcony”. Owa boskość nie jest jednak w żadnym wypadku boskością w rozumieniu okcydentalnym.

²⁵ J. Tubielewicz, *op. cit.*, s. 32-33.

Art. 4 konstytucji etiopskiej stanowi odpowiednik art. 2 Konstytucji Meiji. Nie stanowi on wprowadzie o następstwie tronu przez „*męskich potomków Cesarza*”²⁶, lecz zawiera odesłanie do etiopskiego odpowiednika *Kōshitsu Tenpan*²⁷.

Ciekawostkę stanowi art. 5 konstytucji etiopskiej, który oprócz świętości i nietykalności monarchy (przyznaje immunitet, tak materialny jak i formalny) ustanawia „niepodważalność” jego władzy (władza monarchy jest niepodważalna i nie podlega dyskusji) oraz na poziomie konstytucyjnym stanowi o penalizacji zamachu na monarchę. Wskazać należy, że jakkolwiek japońska konstytucja stanowiła o boskości cesarza oraz jego nietykalności, tak kwestia przestępstw przeciwko osobie cesarza oraz Rodzinie Cesarskiej (w tym zamach na cesarza oraz znieważenie jego osoby) była unormowana wyłącznie na poziomie ustawowym²⁸.

Rozdział II Konstytucji Cesarstwa Etiopii (art. 6-17) dotyczył zakresu władzy cesarskiej i prerogatyw monarszych. Zawarte tam normy prawne co do zasady stanowią (z drobnymi różnicami) odpowiedniki kolejnych przepisów konstytucji Meiji. Podkreślić należy jednak, iż art. 6 konstytucji etiopskiej, choć nawiązuje do art. 4 i 5 Konstytucji Meiji, tak zdaniem Autora wykazuje również niezwykłą bliskość do poglądu wyrażonego przez Uesugiego S. Wspomniany japoński konstytucjonalista głosił, iż „*japoński system prawny uwzględnia [rozpoznaje] wprowadzie zasadę podziału władz, lecz organy wykonujące te władze są podległe Cesarzowi*”²⁹. Przepis art. 6 konstytucji etiopskiej stanowi o przysługującej cesarzowi władzy najwyższej (zwierzchniej, suwerennej), a jednocześnie wskazuje na związanie monarchy przepisami prawa³⁰. Itō H. wskazał z kolei, że „*wprowadzie musi On [Cesarz] okazywać należyty szacunek prawu, lecz żadne prawo nie jest władne uczynić go odpowiedzialnym za jego naruszenie*”³¹. Ichimura K. twierdził, z kolei, iż cesarz jako osoba „*boska i nietykalna*” znajduje się ponad porządkiem normatywnym, który sam ustanowił, a przez to nie tylko może się do niego nie stosować (może naruszać Konstytucję), lecz nawet go znieść (derogować Konstytucję – niezależnie od treści zawartych w niej norm prawnych)³². Tym samym, wobec przyznanego immunitetu monarszego obowiązek przestrzegania Konstytucji i prawa stanowi *lex imperfecta*

²⁶ Art. 2 Konstytucji Meiji.

²⁷ Reskrypt o Domu Cesarskim z 11 lutego 1889 r.; akt ten normował m.in. następstwo tronu; zob. art. 1-9 Reskryptu o Domu Cesarskim. Zob. art. 4 Konstytucji Etiopii.

²⁸ Zob. art. 116-120 Proklamacji *Dajōkan* (pol. Wielkiej Rady Stanu) nr 36 z 1880 r. – *Keihō* (pol. Kodeks Karny); zob. także art. 73-76 ustawy nr 45 z 1907 r. – *Keihō*.

²⁹ Zob. K. Colegrove, *Powers and Functions of the Japanese Diet*, „The American Political Science Review” 1933, t. 27, nr 6, s. 886.

³⁰ Art. 4 Konstytucji Meiji stanowił o przysługujących cesarzowi przywilejach suwerenności, które monarcha sprawował „*zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji*”.

³¹ H. Itō, *op. cit.*, s. 6 i 7.

³² K. Colegrove, *The Japanese Emperor*, „The American Political Science Review” 1932, t. 26 nr 4, s. 647-648.

(tj. normę pozbawioną sankcji za jej naruszenie). Art. 7 Konstytucji Etiopii stanowi iż cesarz powoła Izby Obradujące (tj. Senat i Izbę Deputowanych), a ustawy przygotowane przez te Izby wejdą w życie za promulgacją nakazaną przez Cesarza. Wskazać należy, iż podobnie jak art. 6 Konstytucji Meiji, przywoływany przepis, wraz z art. 34 konstytucji etiopskiej przyznają cesarzowi *de facto* prawo *veta* absolutnego posługując się koncepcją nadania sankcji³³. Art. 8 konstytucji etiopskiej (wyłączne prawo zwołania Parlamentu) odpowiada z kolei art. 7 Konstytucji Meiji z tą tylko różnicą, iż kompetencja cesarza Etiopii do rozwiązania izby niższej Parlamentu (Izby Deputowanych) została określona w art. 40 konstytucji etiopskiej³⁴.

Art. 9 Konstytucji Cesarstwa Etiopii przyznaje monarsze kompetencję do wydawania dekretów w miejsce ustawy, ilekroć jest to konieczne dla utrzymania porządku lub zapobieżenia niebezpieczeństwu publicznemu (powszechnemu). Dekret taki przedkłada się Parlamentowi do zatwierdzenia, a w wypadku gdyby Parlament nie zatwierdził go, traci on moc na przyszłość (*ex nunc, pro futuro*). Przepis niniejszy stanowi właściwie wierną kopię art. 8 Konstytucji Meiji.

Podobnie ma się rzecz z art. 10 konstytucji etiopskiej, który stanowi, iż cesarz zapewnia wykonywanie ustaw zgodnie z ich literą i duchem, a także w celu utrzymania porządku publicznego oraz rozwoju i dobrobytu narodu i w tym celu wydaje odpowiednie rozkazy (polecenia). Art. 9 konstytucji japońskiej stanowi o tym, iż cesarz wydaje lub powoduje wydanie rozporządzeń w tymże celu, a rozporządzenia te nie mogą zmieniać ustaw³⁵.

Art. 11 konstytucji etiopskiej w pełni odpowiada normom zawartym w art. 10 ust. 1 Konstytucji Meiji (prawo decydowania o strukturze administracji cywilnej i wojskowej, nominacji urzędników oraz ich wynagrodzeniach). Konstytucja etiopska nie zawiera z kolei odpowiednika art. 10 ust. 2 Konstytucji Meiji (który to przepis Autor uważa za zbędny z punktu widzenia techniki legislacyjnej)³⁶.

³³ Zob. art. 7 i 34 Konstytucji Etiopii, por. art. 6 Konstytucji Meiji. W zakresie koncepcji nadania sankcji wskazać należy, iż Itō H. rozróżniał nadanie sankcji (koncepcja pozytywna) od instytucji *veta*. Autor uważa, iż rozróżnienie to jest zbędne, bowiem monarcha nie udzielając sankcji ustawie jednocześnie korzysta z prawa *veta*. W obu porządkach decyzja monarchy ma charakter absolutny i nie może być podważona wolą parlamentu (ani jakiegokolwiek innego organu władzy publicznej). Por. H. Itō, *op. cit.*, s. 11-13.

³⁴ Zob. art. 40 Konstytucji Etiopii, por. art. 7 i art. 45 Konstytucji Meiji.

³⁵ Art. 10 Konstytucji Etiopii, por. art. 9 Konstytucji Meiji.

³⁶ Art. 10 ust. 2 Konstytucji Meiji stanowi: „Określone ustawą [za wyraźną delegacją konstytucyjną – przyp. aut.] lub samą Konstytucją wyjątki [od określonej w poprzednim ustępie reguły] nie naruszają niniejszego przepisu”. Przepis ten nie tylko jest dość problematyczny w tłumaczeniu (mając na względzie jego brzmienie w języku japońskim), ale również wyraża ogólną zasadę wykładni prawa. Por. E. Pałasz-Rutkowska, *Cesarz Meiji (1852-1912). Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii. W setną rocznicę śmierci cesarza*, Warszawa 2012, s. 461.

Art. 12 (wyłączne prawo wypowiedzania wojny i zawarcia pokoju) oraz art. 14 (prawo negocjacji i zawierania umów międzynarodowych) Konstytucji Cesarstwa Etiopii odpowiadają łącznie art. 13 konstytucji japońskiej³⁷.

Art. 13 konstytucji etiopskiej stanowi, iż cesarz określa stan liczebny sił zbrojnych w czasie pokoju jak i wojny. Konstytucja japońska stanowiła w art. 11, iż Cesarz jest Naczelnym Dowódcą Wojsk Lądowych i Marynarki Wojennej (określając jednocześnie rodzaje sił zbrojnych), natomiast art. 12 konstytucji Meiji przyznawał monarsze prawo decydowania o organizacji i stanie liczebnym obu rodzajów sił zbrojnych w czasie pokoju³⁸.

Art. 15-17 obu konstytucji należy określić jako do siebie przystające; odpowiednio dotyczą one przyznawania tytułów honorowych i odznaczeń³⁹, prawa łaski⁴⁰ oraz regencji⁴¹.

Rozdział III Konstytucji Etiopii (art. 18-29) stanowi o prawach i obowiązkach poddanych⁴² i jest co do zasady odpowiednikiem Rozdziału II Konstytucji Meiji. Obydwie konstytucje posługują się terminem „*poddany*”, a nie „obywatel”, a przyznane prawa są w istocie warunkowymi przywilejami i mogą być derogowane ustawą zwykłą (zakres ograniczeń praw nie podlega żadnemu testowi proporcjonalności). Wskazać jednak należy, że art. 20 Konstytucji Etiopii stanowi o obowiązku absolutnej lojalności i posłuszeństwa sił zbrojnych wobec Cesarza⁴³. Teoretycznie przepis ten umożliwia Cesarzowi sprawowanie pełnej kontroli nad siłami zbrojnymi, co stanowi zniwelowanie poważnego zagrożenia uzurpacji władzy przez wojskowych – a taki problem występował na gruncie konstytucji Meiji. Obydwie konstytucje przewidują również obowiązek służby wojskowej⁴⁴, prawo (będące również co najmniej w niektórych przypadkach obowiązkiem) służby cywilnej (nominacja na równych, przewidzianych prawem, zasadach do służby na rzecz państwa)⁴⁵ oraz obowiązek uiszczania przewidzianych prawem (w przypadku Japonii wyraźnie „*określonych ustawowo*”) podatków⁴⁶.

³⁷ Art. 12 i 14 Konstytucji Etiopii, por. art. 13 Konstytucji Meiji.

³⁸ Art. 13 Konstytucji Etiopii, por. art. 11 i 12 Konstytucji Meiji.

³⁹ Art. 15 Konstytucji Etiopii, por. art. 15 Konstytucji Meiji.

⁴⁰ Art. 16 Konstytucji Etiopii, por. art. 16 Konstytucji Meiji.

⁴¹ Art. 17 Konstytucji Etiopii, por. art. 17 Konstytucji Meiji; zob. także art. 19-29 Reskryptu o Domu Cesarskim.

⁴² Wymogi które należy spełniać, aby posiadać status etiopskiego poddanego określa ustawa (art. 18 Konstytucji Etiopii). Ponadto wskazać należy, że art. 1 zd. 2 Konstytucji Etiopii stanowił „*Wszyscy rdzenni Etiopczycy, poddani Cesarstwa, stanowią łącznie Cesarstwo Etiopii*”.

⁴³ Art. 20 Konstytucji Etiopii, por. art. 11, art. 20 i art. 32 Konstytucji Meiji.

⁴⁴ Art. 19 Konstytucji Etiopii, por. art. 20 Konstytucji Meiji.

⁴⁵ Art. 19 Konstytucji Etiopii, por. art. 19 Konstytucji Meiji.

⁴⁶ Art. 21 Konstytucji Etiopii, por. art. 21 i art. 62 ust. 1 Konstytucji Meiji.

Konstytucja etiopska przyznaje wprawdzie poddanym większość praw określonych w Konstytucji Meiji (swoboda przemieszczania się i zamieszkania⁴⁷, nietykalność cielesną, zasady *nullum crimen, nulla poena sine lege*⁴⁸, prawo do sądu⁴⁹, nienaruszalność mieszkania⁵⁰, tajemnica korespondencji⁵¹, ochrona własności⁵² oraz prawo petycji⁵³), lecz nie stanowi o prawie swobody wyznania i nie zawiera gwarancji wolności słowa⁵⁴. W konstytucji Etiopii brak jest również bezpośredniego odpowiednika art. 14 Konstytucji Meiji, tj. sprecyzowania kompetencji Cesarza do ogłoszenia stanu wyjątkowego, wymóg ustawowej regulacji przesłanek i skutków ogłoszenia stanu wyjątkowego. Występuje w niej jednak przepis art. 29 Konstytucji Etiopii będący kalką rozwiązania zawartego w art. 31 Konstytucji Meiji. Przepis ten stanowi, że postanowienia rozdziału niniejszego (czyli przyznane w Rozdziale III konstytucji etiopskiej prawa poddanych) nie mogą ograniczać w żaden sposób władzy suwerennej cesarza oraz podjętych przez niego środków w wypadku wojny lub nieszczęść publicznych zagrażających interesom narodu (japońska konstytucja stanowiła w tym kontekście precyzyjnie o przypadku „czasu wojny lub (...) zamieszek w kraju”)⁵⁵.

Rozdział IV Konstytucji Etiopii (art. 30-47) odpowiada Rozdziałowi III Konstytucji Meiji i stanowi o Izbach Obrad (Parlamencie). W obu konstytucjach przewidziano bikameralny parlament⁵⁶. W przypadku Etiopii izba wyższa pochodzić miała w pełni z nominacji⁵⁷, podczas gdy japońska *Kizokuin* (pol. Izba Arystokracji) składała się z pełnoletnich (mężczyzn⁵⁸) członków Rodziny Cesarskiej, arystokracji, a także częściowo z wyborów oraz nominacji cesarskiej⁵⁹. Japońska *Shūguin* (pol. Izba Reprezentantów) pochodziła z wyborów, podczas gdy etiopska Izba Deputowanych początkowo była nominowana przez dygnitarzy „dopóki lud nie

⁴⁷ Art. 22 Konstytucji Etiopii, por. art. 22 Konstytucji Meiji.

⁴⁸ Art. 23 Konstytucji Etiopii, por. art. 23 Konstytucji Meiji.

⁴⁹ Art. 24 Konstytucji Etiopii, por. art. 24 Konstytucji Meiji.

⁵⁰ Art. 25 Konstytucji Etiopii, por. art. 25 Konstytucji Meiji.

⁵¹ Art. 26 Konstytucji Etiopii, por. art. 26 Konstytucji Meiji.

⁵² Art. 27 Konstytucji Etiopii, por. art. 27 Konstytucji Meiji.

⁵³ Art. 28 Konstytucji Etiopii (petycja do Rządu); por. art. 30 (petycja do Cesarza) oraz art. 50 (petycja do Parlamentu [lub Rządu za pośrednictwem Parlamentu]) Konstytucji Meiji.

⁵⁴ Por. art. 28 i 29 Konstytucji Meiji. Etiopia była w znacznej mierze państwem chrześcijańskim, koptyjskim, stąd w konstytucji celowo pominięto kwestię swobody wyznania.

⁵⁵ Art. 29 Konstytucji Etiopii, por. art. 31 Konstytucji Meiji.

⁵⁶ Art. 30 Konstytucji Etiopii, por. art. 33 Konstytucji Meiji.

⁵⁷ Art. 31 Konstytucji Etiopii. W skład Senatu wchodzi nominowani przez Cesarza dygnitarze, którzy pełnili długoletnią służbę na rzecz Cesarstwa Etiopii na stanowiskach ministrów, sędziów lub dowódców wojskowych. – zdaniem Autora Izba ta pod względem składu personalnego stanowi bardziej odpowiednik *Sūmitsuin* niż *Kizokuin*. Jednakże jej obrady są co do zasady jawne (*a contrario* art. 43 ust. 1 Konstytucji Etiopii; por. H. Itō, *op. cit.*, s. 108-109).

⁵⁸ W japońskim porządku prawnym prawa wyborcze zostały przyznane kobietom dopiero w Konstytucji Shōwa. Por. art. 44 Konstytucji Japonii (jap. *Nippon-koku Kenpō*, dosł. Konstytucja Państwa Japonii) z dnia 3 listopada 1946 r.

⁵⁹ Zob. art. 1 Rozporządzenia o Izbie Arystokracji z dnia 11 lutego 1889 r.

stanie się zdolny do wyboru swoich przedstawicieli”⁶⁰. Żadna z konstytucji nie określa zasad, na jakich poddanym przysługują bierne i czynne prawo wyborcze, przy czym zaznaczyć należy, iż Konstytucja Meiji w art. 35 konstytucji deleguje niniejszą regulację do ustawy – Prawo Wyborcze⁶¹. W obu konstytucjach przewiduje się zasadę *incompatibilitas* (zakaz pełnienia jednocześnie funkcji posła obu Izb)⁶². Wskazać należy, że rola Parlamentu w etiopskim porządku prawnym jest zmarginalizowana. Ze względu na fakt, iż konstytucja etiopska wprost stanowiła, że Cesarz sprawuje władzę zwierzchnią (zapewniając jednak jej wykonywanie zgodnie z przepisami prawa; art. 6), Parlament stanowi wyraźnie ciało doradcze monarchy. Parlamentey zgodnie z przepisami obu konstytucji funkcjonują na zasadzie sesyjności.

W świetle przepisów konstytucji etiopskiej ustawa wymaga poddania jej pod obrady w obu Izbach oraz nadania jej sankcji cesarskiej (art. 34). Jeżeli jednak Izby przestawiły po obradach odrębne stanowiska, wówczas należy je między nimi uzgodnić (wyjaśniając przyczyny które stały u podstaw wydania uchwał o odmiennej treści w tym samym przedmiocie). Jeśli uzgodnienie stanowisk Izb nie będzie możliwe, wówczas cesarz (Etiopii) może poprzeć stanowisko jednej z Izb i ogłosić je jako obowiązujące lub też odroczyć obrady w tym przedmiocie⁶³. W przypadku *Teikoku Gikai* (Parlamentu Cesarstwa [Japonii]) wymogiem dla wejścia w życie ustawy jej uchwalenie przez obie Izby Parlamentu⁶⁴, nadanie jej sankcji cesarskiej, promulgacja i określenie przez Cesarza terminu wejścia w życie („nakazanie wykonywania”)⁶⁵.

W etiopskim porządku prawnym inicjatywa ustawodawcza przysługuje co do zasady Rządowi. Izby mogą przedłożyć pod obrady projekt ustawy (inicjatywa ustawodawcza) wyłącznie za zgodą Cesarza (art. 35). Konstytucja japońska nie przewidywała takiego ograniczenia⁶⁶. Pośród różnic wymienić należy: dłuższy czas trwania sesji parlamentu (6 miesięcy zamiast przewidzianych w art. 42 Konstytucji Meiji trzech)⁶⁷, wyższe kworum (wymóg obecności dwóch trzecich posłów każdej z Izb)⁶⁸, zasadę, że to Cesarz ustanawia statuty Izb (w japońskim porządku prawnym kwestia niniejsza była unormowana

⁶⁰ Posłowie tej Izby co do zasady mieli pochodzić z wyborów, jednakże przyjęto tymczasowe rozwiązanie w postaci nominacji deputowanych (art. 33).

⁶¹ Art. 35 Konstytucji Meiji, zob. także Prawo Wyborcze z dnia 11 lutego 1889 r. z późn. zm.

⁶² Art. 33 Konstytucji Etiopii, por. art. 33 Konstytucji Meiji.

⁶³ art. 46 Konstytucji Etiopii; por. art. 54-57 Prawa o Izbach z 11 lutego 1889 r.

⁶⁴ Art. 37 Konstytucji Meiji.

⁶⁵ Art. 7 Konstytucji Meiji.

⁶⁶ Art. 38 Konstytucji Meiji.

⁶⁷ Art. 37 Konstytucji Etiopii. Przepis ten stanowi połączenie art. 41 i 42 Konstytucji Meiji.

⁶⁸ Art. 41 Konstytucji Etiopii, por. art. 36 Konstytucji Meiji. Konstytucja Meiji przewidywała kworum co najmniej jednej trzeciej liczby posłów każdej z Izb Parlamentu Cesarstwa.

Rozporządzeniem o Izbie Arystokracji, Ustawą Prawo o Izbach, a ponadto częściowo znajdowała się w zakresie autonomii Parlamentu)⁶⁹, uregulowanie w konstytucji trybu „uzgadniania stanowisk Izb” (wspomniany wcześniej art. 46; Autor dostrzega tu podobieństwo do instytucji z art. 55 japońskiego Prawa o Izbach z 1889 r.). Obydwie konstytucje przyznają posłom immunitet formalny obejmujący jednak wyłącznie ochronę w czasie trwania sesji Parlamentu. Nawet w takim przypadku poseł może być jednak pociągnięty do odpowiedzialności karnej. Konstytucja etiopska przewiduje jako przesłankę uchylenia immunitetu „*przypadek niecierpiący zwłoki*”⁷⁰, podczas gdy konstytucja japońska stanowi o przesłankach w postaci (alternatywa zwykła) zgody właściwej Izby, zatrzymaniu posła *in flagranti*, lub gdy popełnione przez niego przestępstwo ma związek z zamieszkami lub innego rodzaju kryzysem wewnętrznym⁷¹. Ciekawostkę stanowi fakt, iż art. 43 ust. 2 Konstytucji Etiopii stanowi, iż w wypadku ujawnienia przebiegu obrad Izby prowadzonych za wyłączeniem jawności poseł ponosi odpowiedzialność karną na zasadach określonych przepisami prawa karnego (przepis odpowiada w pewnym sensie art. 52 ust. 2 konstytucji Meiji)⁷². Wskazać należy również, że istotną odmiennosć zawiera art. 47 konstytucji etiopskiej, który w przeciwieństwie do art. 54 konstytucji Meiji stanowi, iż ministrowie mogą uczestniczyć w obradach Izb wyłącznie za zgodą cesarza (zarówno Izby mogą wezwać ministrów do obecności w obradach wyłącznie za zgodą cesarza, jak również Ministrowie z własnej woli nie mogą uczestniczyć bez jego zgody)⁷³. W japońskim porządku prawnym ministrowie mogli być zawsze obecni i uczestniczyć (zabierać głos) w obradach każdej z Izb Parlamentu, lub też odmówić skorzystania z tego uprawnienia, albo też odmówić udzielenia odpowiedzi na zadane pytania⁷⁴.

Rozdział V Konstytucji Etiopii (art. 48 i 49) stanowi odpowiednik Rozdziału IV Konstytucji Meiji, jednakże nie przewiduje instytucji Tajnej Rady

⁶⁹ Zob. art. 44 Konstytucji Etiopii; por. art. 51 Konstytucji Meiji, Rozporządzenie o Izbie Arystokracji, Ustawa Prawo o Izbach.

⁷⁰ Art. 45 Konstytucji Etiopii.

⁷¹ Art. 53 Konstytucji Meiji *in fine*.

⁷² Zob. art. 43 ust. 2 Konstytucji Etiopii, por. art. 52 ust. 2 Konstytucji Meiji. Rzeczony przepis konstytucji Meiji stanowi, iż poseł nie ponosi odpowiedzialności karnej za słowa wygłoszone w Izbie (poza odpowiedzialnością dyscyplinarną posła), jednakże głoszenie poglądów poza Izbą (niezależnie od formy) podlega odpowiedzialności karnej na zasadach przewidzianych przepisami prawa powszechnie obowiązującego (wąski zakres ochrony). Tym samym, w hipotetycznym przypadku, w którym Izba obradowała za zamkniętymi drzwiami (wyłączenie jawności o którym mowa w art. 48 zd. 2 Konstytucji Meiji) ze względu np. na ochronę tajemnicy państwowej, a poseł podał do wiadomości publicznej przebieg takich obrad, wówczas ponosiłby on odpowiedzialność za naruszenie tajemnicy państwowej.

⁷³ Art. 47 Konstytucji Etiopii.

⁷⁴ Art. 54 Konstytucji Meiji. Kwestię niniejszą szczegółowo normowały art. 48-50 Prawa o Izbach.

(jap. *Sūmitsuin*)⁷⁵. Ministrowie przedkładają Cesarzowi na piśmie opinie dotyczące spraw w zakresie ich właściwości i ponoszą za to odpowiedzialność. Ustawy, dekrety, rozporządzenia i inne akty urzędowe Cesarza dotyczące spraw państwowych opatruje się podpisem i Cesarza. Strażnik Pieczęci informuje o tym fakcie właściwych ministrów⁷⁶. Poza tym Ministrowie udzielają cesarzowi rad w przedmiocie prowadzenia ważnych spraw państwowych. Przed udzieleniem tego rodzaju rady są obowiązani we właściwym trybie rozważyć kwestię kolegialnie⁷⁷. Bardzo podobnie (niemal tożsamo) niniejszą kwestię normuje art. 55 Konstytucji Meiji. Stanowi on, iż ministrowie udzielają rad cesarzowi i ponoszą za to odpowiedzialność (konstytucja nie stanowi wprowadzić przed kim, lecz jest to z całą pewnością odpowiedzialność konstytucyjna i quasi-dyscyplinarna przed cesarzem oraz polityczna przed Parlamentem Cesarstwa i społeczeństwem)⁷⁸, a wszystkie akty urzędowe cesarza (ustawy, rozporządzenia, dekrety, reskrypty, edykty itp.) dotyczące spraw publicznych wymagają kontrasygnaty właściwego ministra lub ministrów⁷⁹.

Rozdział VI konstytucji etiopskiej (art. 50-54 tejsze ustawy zasadniczej) odpowiada co do zasady Rozdziałowi V Konstytucji Meiji i stanowi o wymiarze sprawiedliwości. Pośród istotnych różnic wskazać należy, że konstytucja etiopska nie stanowi o gwarancjach niezależności i niezawisłości sędziowskiej⁸⁰, a nadto wyraźnie określa, że sądy specjalne są właściwe do rozpatrywania spraw administracyjnych, które to sprawy są wyłączone spod właściwości rzeczowej innych sądów⁸¹.

Rozdział VII składa się wyłącznie z jednego artykułu i dotyczy kwestii związanych z budżetem. Jest to unormowanie bardzo ogólnikowe i nieprzystające do znacznie bardziej szczegółowego uregulowania niniejszej kwestii w Konstytucji Meiji⁸². Konstytucja Cesarstwa Etiopii, za wyjątkiem art. 32 nie przewiduje przepisów przejściowych. Nie zawiera również przepisów o zmianie Konstytucji⁸³.

⁷⁵ Zob. art. 56 Konstytucji Meiji; zob. także Rozporządzenie Cesarskie z 30 kwietnia 21 roku ery Meiji (1888 r.) – *Sūmitsuin Kansei* (funkcjonowanie Tajnej Rady) z późn. zm.

⁷⁶ Art. 48 Konstytucji Etiopii.

⁷⁷ Art. 49 Konstytucji Etiopii.

⁷⁸ Art. 55 ust. 1 Konstytucji Meiji, zob. szerz. H. Itō, *op. cit.*, s. 98 i n.

⁷⁹ Art. 55 ust. 2 Konstytucji Meiji.

⁸⁰ Art. 51 Konstytucji Etiopii, por art. 58 Konstytucji Meiji.

⁸¹ Art. 54 Konstytucji Etiopii, por. art. 60 i 61 Konstytucji Meiji.

⁸² Art. 55 Konstytucji Etiopii, Por. Rozdział 6 Konstytucji Meiji (art. 62-72). Konstytucja Meiji przewidywała m.in. organ kontroli wykonania budżetu w postaci Komisji Rewizyjnej, zob. art. 72 Konstytucji Meiji.

⁸³ W.M. Steen, *op. cit.*, s. 25.

3. Podsumowanie

Konstytucja Etiopii właściwie ustanawia system autorytarnej monarchii opartej na suwerennej (zwierzchniej) władzy cesarza. Cesarz Etiopii jest monarchą konstytucyjnym wyłącznie z nazwy (konstytucjonalizm w sensie formalnym), gdy z konstytucja w praktyce nie ogranicza jego realnej władzy. Art. 5 zd. 1 Konstytucji Etiopii stanowi, że „*osoba Cesarza jest święta [uświęcona], jego godność jest nienaruszalna, a jego władza nie może być kwestionowana [poddawana dyskusji]*”. Łącznie z art. 6 („*władza zwierzchnia nad Cesarstwem Etiopii spoczywa w ręku Cesarza*”) wnioskować należy, iż jest on władcą niepodzielnym i nieodpowiedzialnym. Zgoda (wyłącznie) jednej Izby jest w praktyce wystarczająca dla uchwalenia ustawy. W zbiegu z faktem, iż Parlament (każda z Izb) może zostać rozwiązany przez Cesarza, a jego izba wyższa pochodzi w całości z nominacji monarchy wnioskować należy, iż cesarz może w ten sposób forsować własną politykę tak długo, jak posiada grono wiernych doradców oraz lojalność sił zbrojnych. Z przytoczonych powyżej przykładów wywieść należy, iż *de iure* pozycja monarchy etiopskiego jest silniejsza niż Cesarza Japonii. Wskazać należy, że zarówno dekret promulgujący rzeszoną konstytucję, jak również odezwa Cesarza i art. 32 konstytucji etiopskiej wskazują na wolę demokratyzacji życia publicznego.

Celem niniejszego artykułu było wykazanie faktu oraz zakresu recepcji porządku konstytucyjnego Meiji na gruncie etiopskim. W przekonaniu Autora cel ten został zrealizowany. Autor pragnie zaznaczyć, że podobieństwa zarówno w strukturze jak i w treści unormowań konstytucyjnych (pomiędzy konstytucją japońską a etiopską) są uderzające. Niniejsza kwestia wymaga jednak znacznie bardziej dogłębnego zbadania i szerszego omówienia. Dodać należy, że konstytucja etiopska z 1931 r. nie doczekała się jeszcze szczegółowego i problemowego omówienia w polskiej literaturze prawniczej, a niewątpliwie stanowi ciekawy przypadek recepcji prawa japońskiego.

Bibliografia

Konstytucja Cesarstwa Etiopii z dnia 16 lipca 1931 r.,
Konstytucja Wielkiego Cesarstwa Japonii z dnia 11 lutego 1889 r.,
Konstytucja Królestwa Prus z dnia 31 stycznia 1850 r.,
Konstytucja Japonii z dnia 3 listopada 1946 r.,
Reskrypt o Domu Cesarskim z dnia 11 lutego 1889 r.,
Prawo o Izbach z dnia 11 lutego 1889 r.,

Wielkie Rozporządzenie o Przywróceniu Władzy Cesarskiej (*Ōsei fukko daigorei*) z dnia 3 stycznia 1868 r.

Rozporządzenie Cesarskie z dnia 30 kwietnia 21 roku ery Meiji (1888 r.) – *Sūmitsuin Kansei* (funkcjonowanie Tajnej Rady) z późn. zm.

Rozporządzenia o Izbie Arystokracji z dnia 11 lutego 1889 r.

Przysięga Cesarska w Pięciu Artykułach z dnia 6 kwietnia 1868 r.

Proklamacja *Dajōkan* nr 36 z 1880 r. – *Keihō* (Kodeks Karny).

Ustawa nr 45 z 1907 r. – *Keihō* (Japoński [nowy] kodeks karny z 1907 r.).

Ustawa – Prawo Wyborcze z dnia 11 lutego 1889 r. z późn. zm.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu – Biblia Tysiąclecia, Poznań 2003.

Adejumobi S.A., *The History of Ethiopia*, Londyn 2007.

Calvitt J. C. III, *Seeking a model for modernization: Ethiopia's japanizers*, Paper presented to the annual meeting of the Florida Conference of Historians, Selected Annual Proceedings of the Florida Conference of Historians, 9 (Feb. 2002),

Colegrove K., *Powers and Functions of the Japanese Diet*, "The American Political Science Review" 1933, t. 27 nr 3.

Colegrove K., *The Japanese Emperor*, "The American Political Science Review" 1932, t. 26 nr 4.

Itō H., *Commentaries on the Constitution of Empire of Japan*, Tokio 1906.

Kebede M., *Japan and Ethiopia: An Appraisal of Similarities and Divergent Courses*, Philosophy Faculty Publications, 12/1997/.

Pałasz-Rutkowska E., *Cesarz Meiji (1852-1912). Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii. W setną rocznicę śmierci cesarza*, Warszawa 2012.

Pałasz-Rutkowska E., „Wyjątkowa” pozycja monarchy Japonii nakreślona przez konstytucję Meiji – studium porównawcze, „Japonica” 1994, t. 2 nr 1, Warszawa 1994.

Pittau J., Inoue Kowashi, 1843-1895 and the formation of modern Japan, "Monumenta Nipponica" t. 29 nr 3-4.

Polit J., *Hirohito. Tajemnica cesarza Shōwa*, Kraków 2019.

Steen W.M., *The Ethiopian Constitution*, Waszyngton 1936.

Tubielewicz J., *Historia Japonii*, Wrocław 1984.

Zewde B., *A History of Modern Ethiopia: 1855-1991*, Oxford 2001.